

В. М. Трач

аспірантка, кафедра нової і новітньої історії України,
Український католицький університет
(м. Львів, Україна), viratracz@ucu.edu.ua

ОРГАНИ “ГРОМАДСЬКОЇ СЛУЖБИ ЗДОРОВ’Я” В СТРУКТУРІ ЛЬВІВСЬКОГО МАГІСТРАТУ НАПРИКІНЦІ ХІХ — НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

Період з кінця XVIII ст. до початку Великої війни став “часом великих міст” — населення європейських міст стрімко зросло в багато разів. Це породжувало нові виклики в організації міського життя. Зокрема з ростом міст і кількості їх мешканців зростали частота та масштаби епідемії. З початку ХІХ ст. на різних рівнях здійснювалася нова політика в сфері громадського здоров’я, що стало чинником процесів модернізації. В ході реформ 1860-х рр. в імперії Габсбургів проведено децентралізацію влади та реорганізовано службу громадського здоров’я. Як наслідок Львів у 1870 р. отримав власний статут, що надавав право самоврядування, а новий закон про громадську службу здоров’я виділив цю сферу в окремий напрям діяльності міської влади. Для роботи в цій ділянці створюється міська служба здоров’я, а також вибудовується схема співпраці структурних підрозділів міської ради та магістрату, які забезпечували прийняття та виконання відповідних рішень. Виконуючи різні функції, до реалізації “поліції здоров’я” залучаються представники професійних медичних середовищ міста. Створена модель не завжди була ефективною, проте найбільші проекти з оздоровлення міста, як будівництво водогону, здійснювались за ініціативи міської влади.

Ключові слова: Львів, громадське здоров’я, самоврядування, модернізація.

V. M. Trach

Ph.D. student,
Department of Modern and Contemporary History of Ukraine,
Faculty of Humanities, Ukrainian Catholic University
(Lviv, Ukraine), viratracz@ucu.edu.ua

BODIES OF THE “PUBLIC HEALTH SERVICE” IN THE STRUCTURE OF THE LVIV MAGISTRATE THE END OF 19th — EARLY 20th CENTURY

Abstract

The period between the late eighteenth century and 1914 became “the age of big cities” — the urban population in Europe has grown rapidly many times. It gave rise to new challenges in the organization of urban life. One of the most difficult problems was increasing of epidemics of infectious diseases. From the beginning of the nineteenth century, a new public health policy started to implement in different levels and became a factor of modernization. During the reforms of the 1860s in Habsburg Empire was held a decentralization of power and reorganization a system of public health service. Subsequently, the new statute, which restored the right of self-government for the city of Lviv was approved in 1870. According to the new law, public health was defined as a separate area of the city government’s activity. The city health service was set up and system of administration in this area which included the structural units of the city council and the magistrate was created. Members of the city’s professional medical community with different roles were involved in the process of realization the “police of health”. The created model was not always effective, but the greatest projects in city sanitation such as the construction of water supply were carried out at the initiative by the city authorities.

Keywords: *Lviv, public health, self-government, modernization.*

Процеси урбанізації, індустріалізації та демографічний приріст населення значною мірою стали каталізаторами розвитку концепції та політики громадського здоров’я і виникнення гігієнічних рухів в Європі у “довгому” XIX ст. Стрімкий ріст міського населення, нові фактори впливу на стан його здоров’я, пов’язані з промисловим виробництвом, ускладнювали давні і додавали нові завдання в сфері опіки над здоров’ям. Крім того міста постійно були центрами спалахів інфекційних захворювань, найстрашнішим з яких була незнана європейцям до 1830-х рр. холера. У нових умовах давні методи запровадження карантину та встановлення санітарних кордонів були неефективними. На міжнародному, державних та місцевих рівнях започатковано нові заходи в сфері громадського здоров’я, що стають складовими цілісної централізованої політики в другій половині XIX ст. Найперше ці зміни виникають та втілюються в містах.

Спорудження водогону, каналізації, дотримання чистоти публічного і приватного простору, регулювання міської забудови, а разом з тим контроль за дотриманням гігієнічних стандартів у всіх сферах життя міста і боротьба з інфекційними захворюваннями стають не лише частиною процесів модернізації, але й сприймаються освіченими елітами як основні показники рівня культурного розвитку. В містах створюються окремі структурні підрозділи муніципальної влади, які визначають політику громадського здоров'я. Одним із перших яскравих прикладів була Рада здоров'я в Парижі, яка виникла на початку XIX ст. як дорадчий орган префекта поліції і стала провідною інституцією в сфері громадського здоров'я в тогочасній Франції¹.

З кінця XVIII ст. Львів, столиця новоствореної габсбурзької провінції Галичини, розвивався більше як адміністративний, освітній та комерційний, аніж промисловий центр, що зумовлювалось історичним розвитком міста, столичним статусом та особливостями провінції загалом². Динаміка розвитку міста пришвидшилася в другій половині XIX ст., і особливо на зламі століть. Кількість населення міста збільшилося з 87 тис. у 1869 р., до майже 128 тис. у 1890 р. і понад 222 тис. у 1914 рр.* Збільшувався і модернізувався — із запровадженням трамваю, електричного освітлення, розбудовою каналізаційної мережі, водогону, будівництвом нових будинків, торговельних пасажів — також і міський простір. Паралельно виникали нові виклики в сфері громадського здоров'я, зокрема з огляду на часті епідемії інфекційних захворювань та ендемію туберкульозу.

Ці зміни відбувалися у взаємозв'язку із реформами, які проводилися в імперії у 1860-хх рр., зокрема в сфері управління територіальними гро-

---

¹ *Lees A., Lees Hollen L. Cities and the Making of Urban Europe, 1750–1914.* — Cambridge-UK, 2007; *Hietala M. Services and Urbanization at the Turn of the Century. The Diffusion of Innovations.* — Helsinki, 1983; *Rosen G. A history of public health.* — Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2015; *La Berge F.A. The Paris Health Council, 1802–1848 // Bulletin of the History of Medicine.* — 1974. — No. 49 (3). — P. 339–352.

² *Herlihy P. Ukrainian Cities in the Nineteenth Century // Rethinking Ukrainian History / Ed. By Ivan L. Rudnytsky* — Edmonton, 1981. — P. 135–155.

* Кількість населення у Львові у 1869 р. — 87 109 тис.; у 1890 р. цивільне — 119 352 тис., військо — 8591 тис., разом — 127 943 тис. Див.: *Wiadomości statystyczne o mieście Lwowie.* — Lwów, 1894. — Т. 3. — С. 3; *Wiadomości statystyczne o mieście Lwowie.* — Lwów, 1895. — Т. 6. — С. 1; *Rocznik statystyki Galicyi.* — Lwów, 1893. — Rok IV. 1892–1893. — С. 11–12.

У 1914 р. — цивільне — 212 030 тис., військо — 10 317 тис., разом — 222 347 тис. Див.: *Lwów w cyfrach.* — Lwów, 1914. — Nr. 5–12; *Hoszowski S. Ekonomiczny rozwój Lwowa w latach 1772–1914.* — Lwów, 1935. — С. 114.

мадами — гмінами, та здійсненні політики в сфері громадського здоров'я. Внаслідок реорганізації міського управління у 1870 р. Львів отримав новий статут і право самоврядування, а загальнодержавний закон 1870 р. про організацію громадської служби здоров'я впроваджував нову схему її діяльності, і зобов'язував місто до реалізації “поліції здоров'я”. Дотепер дослідники зосереджували увагу на функціонуванні міської влади загалом, лише побіжно розглядаючи організацію її структур в сфері громадського здоров'я³. Дана розвідка присвячена аналізу організації інституцій міської влади в сфері політики громадського здоров'я наприкінці XIX — на початку XX ст.

У процесі реформ 1860-х рр., відбувся перерозподіл владних повноважень. Значна їх кількість була делегована на місця. Таким чином в Галичині було утворено місцевий законодавчий орган — Галицький краєвий сейм і Крайовий виділ. Найвищим органом виконавчої влади було Галицьке намісництво, яке очолював призначений імператором намісник⁴.

У 1866 р., на підставі загальнодержавного закону 1862 р., було прийнято закон, який регулював основні засади організації гмін для Галичини. Відповідно до цих документів більші міста провінції могли претендувати на розширення прав самоврядування і затвердження власного статуту. Окремі статuti отримали два міста провінції — Львів (1870) та Краків (1866)⁵. У 1889 р. додатково було видано закон для 30-ти більших міст Галичини, а у 1896 р. — для 130-ти малих галицьких міст і містечок⁶.

Статут для “королівського столичного” міста Львова, який надавав право на самоврядування, був затверджений 14 листопада 1870 р. Він визначав структуру, функції, повноваження міської влади, а також про-

---

³ *Sroka T. Ł. Rada miejska we Lwowie w okresie autonomii Galicyjskiej 1870–1914. Studium o elicie władzy.* — Kraków, 2012; *Кіселичник В.* Міське право та самоврядування громади Львова (друга половина XIX — початок XX століття). — Львів, 2008; *Кіселичник В.* Міське самоврядування // *Історія Львова. У 3 т.* — Т. 2 / Редколегія Я. Ісаєвич, М. Литвин, Ф. Стеблій. — Львів: Центр Європи, 2007. — С. 175–189; *Berner Wl.* Stan sanitarny, ochrona zdrowia i sytuacja epidemiologiczna chorób zakaźnych we Lwowie w okresie autonomii galicyjskiej (lata 60–70 XIX w. — do 1914 r.) // *Przegląd epidemiologiczny.* — 2007. — Nr. 61. — S. 815–825.

⁴ Докладніше про організацію влади різного рівня: *Аркуша О.* Державна служба в українських регіонах Австрійської (Австро-Угорської) монархії // *Історія державної служби в Україні. У п'яти томах.* — Т. 1 / ред. Т. Мотренко, В. Смолій. — К., 2009. — С. 319–378.

⁵ *Grodziski S.* Zarys ustroju politycznego Galcji // *Galicja i jej dziedzictwo.* — Т. 1: *Historija i polityka* / red. Wł. Bonusiak, J. Buszko. — Rzeszów, 1994. — S. 26–28.

⁶ *Sroka T. Ł.* Op. cit. — S. 80–81.

цедуру проведення виборів^{**}. Міську владу у Львові складали рада і магістрат, які очолював президент міста. Рада, до якої обиралися сто радних, становила найвищий орган влади в місті. Міська рада репрезентувала гміну міста Львова в усіх її справах, здійснювала законодавчі функції та контролювала всі міські виконавчі органи — “міські уряди”. Для радних приналежність до міської ради була додатковим неоплачуваним обов’язком, який вони виконували після завершення звичного робочого дня. Виконавча влада в місті належала магістратові, президентові та міським делегатам. Президент міста також здійснював функцію управління, очолював магістрат та міські уряди і ніс відповідальність за їх роботу, дбав про виконання ухвал міської ради. Вибір кандидатури президента міста Львова затверджувався імператором, а намісник Галичини мав право розпуску львівської міської ради. У здійсненні своєї діяльності гміна міста Львова підлягала Крайовому виділові та Намісництву. Іноді ухвали ради, з оцінками Крайового виділу, передавались на розгляд Сейму⁷. Основні рішення затверджувались на загальних засіданнях ради на підставі попередніх напрацювань секцій, комісій та департаментів, а частина приймалася ними самостійно.

У раді було утворено п’ять секцій для вирішення справ з різних сфер життя гміни, які потребували постійного і/або професійного розгляду, і експертної оцінки пропонованих радою або магістратом рішень⁸. Кожний радний мав обов’язок входити до однієї з них, і такий розподіл щоразу відбувався після обрання нової ради. Фактично секції були основним місцем обговорення і прийняття рішень. Крім того, з цією ж метою функціонували постійні і тимчасові комісії, але вони працювали над вирішенням порівняно вузького кола питань. Зазвичай секції делегували своїх членів для участі в тій чи іншій комісії. Також секції частину справ зі своєї сфери діяльності могли переадресовувати до виконання комісіям. До складу комісій з правом дорадчого голосу могли входити особи, які не належали до міської ради⁹. Відповідно, кількість комісій не була сталою, і їх активність в різні роки також була різною.

---

^{**} Незначні зміни до статуту вносились у 1896 та 1909 pp.

⁷ Statut król. stoł. miasta Lwowa. Ustawą z dnia 14 października 1870 nadany. — Lwów, 1871. — S. 3–48; Statut królewskiego stołecznego miasta Lwowa. Nadany ustawą z dnia 14 października 1870 i ustawą z dnia 11 kwietnia 1896 roku. — Lwów, 1896. — S. 1–78.

⁸ Porządek czynności dla Rady królewskiego stołecznego miasta Lwowa. — Lwów, 1886. — S. 19, 25–26; Porządek czynności dla Rady królewskiego stołecznego miasta Lwowa. — Lwów, 1896. — S. 19–35.

⁹ Porządek czynności dla Rady... — Lwów, 1886. — S. 34–35.

Магістрат поділявся на департаменти, між якими було розподілено виконавчі функції. Початково їх було 8, а потім кількість зростає до 12¹⁰. Також структурно до магістрату належали рахункова палата, служба нагляду за “арештами”, міське статистичне бюро, міський ветеринар та інші підрозділи й міські уряди¹¹.

На підставі закону про організацію громадської служби здоров’я в Австро-Угорській імперії, ухваленого в квітні 1870 р., до сфери діяльності гмін належала також “поліція здоров’я”. Згідно з цим документом, держава здійснювала найвищий нагляд та контроль за службою здоров’я і, відповідно, до її компетенції належали усі справи, що впливали на загальний стан здоров’я населення. Для ефективного виконання цих функцій держава залучала фахівців галузі, утворюючи таким чином вертикаль дорадчих органів — Найвищу раду здоров’я в складі міністерства внутрішніх справ і крайові ради здоров’я. На рівні повітів працювали повітові лікарі, які підпорядковувалися повітовим старостам. Гміни, які мали окремі статuti, зобов’язувалися запровадити свої посади урядовців у сфері здоров’я.

Відповідно до закону, “поліція здоров’я”, яка належала до обов’язків гмін, передбачала дотримання санітарно-поліцейних приписів щодо стану доріг, площ, помешкань, каналів, громадських лазень, цвинтарів і поховань, контроль якості води та продуктів харчування, облік божевільних, контроль над приватними лікувальними закладами та пологовими будинками, забезпечення доступності лікарської та акушерської допомоги і швидкої медичної допомоги, запобігання виникненню епідемій інфекційних захворювань, нагляд за щепленням від віспи, а також роботу ветеринарної служби (йшлося про нагляд за худобою та продажем м’яса, заклади знищення мертвих тварин, відлов безпритульних тварин). Допускалося доповнення цього переліку додатковими обов’язками в сфері служби здоров’я. Крайове законодавство мало визначити спосіб реалізації гмінами “поліції здоров’я”¹². Запропоноване законом визначення містило вибіркові елементи ширшого поняття “громадського здоров’я” чи

---

¹⁰ Sprawozdanie Prezydenta miasta Lwowa A. Jasińskiego z czynności Reprezentacji i urzędów miejskich w ostatnim okresie wyborczym 1874 do 1876. — Lwów, 1877; Miasto Lwów w okresie samorządu. — Lwów, 1896. — S. 528–539; *Sroka T. Ł.* Op. cit. — S. 101–104.

¹¹ Statut królewskiego... — Lwów, 1871. — S. 3–48; Statut królewskiego... — Lwów, 1896. — S. 1–78; *Sroka T. Ł.* Op. cit. — S. 87–88, 91, 100–105.

¹² Ustawa z dnia 30 kwietnia 1870 względem organizacji publicznej służby zdrowia // Dziennik ustaw Państwa dla królestw i krajów reprezentowanych w Radzie państwa. — 1870. — Z. XXV. — S. 123–132.

“громадської гігієни”, яке включало практично все, що мало стосунок до фізичного благополуччя людини. На практиці “наповнення” поняття “поліція здоров’я” було змінним. Зміни полягали не лише у звуженні чи розширенні значення цього поняття, але й переміщенні/накладанні деяких складових в блок завдань іншої “поліції”. Наприклад, вимоги дотримання санітарних та гігієнічних стандартів також належали до “будівельної поліції”, а контроль за якістю продуктів харчування — до торгової. Водночас санітарно-поліційні приписи до стану помешкань та міського простору загалом, водогони та каналізація були предметом зацікавлення та дослідження гігієни міста і гігієни будівель, а якість продуктів харчування — гігієни їжі. Цікаво, що в поняття не було включено такі важливі складові, як промислова та шкільна гігієна. Також синонімічно на означення “поліції здоров’я” використовувалися й інші терміни, зокрема “санітарна поліція”.

У структурі міської влади Львова компетенції прийняття рішень, а також їх виконання в сфері громадського здоров’я були розпоршені серед різних підрозділів. Безпосередньо справи здоров’я належали до сфери діяльності секції IV, що мала назву “Секція безпеки, порядку, здоров’я, справ поліційних та військових” (Sekcja bezpieczeństwa, porządku, zdrowia, spraw policyjnych i wojskowych). Вона повинна була здійснювати нагляд за шпиталями (“з погляду здоров’я та економії”), реалізовувати “поліцію здоров’я” та “інші справи в місті, які стосуються здоров’я”. Також до її компетенції входила “торгова поліція” і контроль якості продуктів¹³. Секція III — під назвою “Секція для будівництва і громадських робіт” (dla budownictwa i robót publicznych,) відповідала за усі будівельні справи, дороги, брукування, міські парки, а також чистоту, оздоблення міста, освітлення, каналізацію, забезпечення міста водою та “будівельну поліцію”¹⁴.

У магістраті санітарні справи спочатку належали до департаменту VI. До 1874 р. він діяв як “Департамент санітарний, шкіл, стипендій і фондаций, церков, віровизнань і добродійності” (Sanitarny, szkół, stypendiów i fundacyi, kościołów, wyznań i dobroczynności), пізніше — “для справ локальної поліції, санітарних та справ добродійності разом з фізикатом, ветеринаром, управлінням міського закладу для сиріт і будинку примусової праці” (dla spraw policji lokalnej, sanitarnych i dobroczynności z fizykatem i weterynarzem, zarządem miejskiego zakładu sierot i domu pracy przymusowej). У 1882 р. для санітарних і торгових справ було створено

---

¹³ Porządek czynności dla Rady... — Lwów, 1886. — S. 22–23, 31–32.

¹⁴ Ibid. — S. 21, 23, 29–31.

IX департамент (Dla spraw sanitarnych i targowych), який здійснював “санітарну поліцію”, наглядав за цвинтарями та міським “гицлем” (службовцем, що займався виловом бездомних собак), міським епідемічним шпиталем, аптеками та займався іншими санітарними справами.

Департамент III разом з будівельним урядом (спочатку “до справ адміністративних, поліцейних та будівництва” — do spraw administracyjnych, policyjnych i budownictwa, пізніше — “до справ будівництва” — do spraw budowniczych) окрім міського будівництва, будівництва та утримання доріг та хідників, брукування вулиць та інших справ, займався також будівництвом, утриманням та чищенням каналів і колодязів, будівельною, пожежною, польовою, водною та санітарною поліцією, наскільки це стосувалось дотримання порядку та чистоти на вулицях та площах¹⁵. Ці два департаменти найтісніше співпрацювали із секціями IV і III відповідно.

У сфері громадського здоров’я також були задіяні комісари міських дільниць. Комісари підпорядковувались магістрату, були його представниками у здійсненні “місцевої поліції” (policja miejscowa, включала перелік питань, які стосувались різних сфер життя міста — “пожежна поліція”, забезпечення комунікації тощо) та інших доручень. Усього було п’ять комісаріатів відповідно до кількості дільниць — адміністративних районів міста. Функції комісарів здебільшого полягали у здійсненні контролю, нагляду та інформуванні. Вони повинні були стежити за виконанням приписів щодо порядку і чистоти в місті, що передбачало нагляд за дотриманням чистоти на вулицях та всередині будинків, вивезенням сміття, належним чищенням каналів та їх дезінфекцією. У сфері “поліції здоров’я” комісар мав допомагати дільничному лікареві, інформувати про випадки інфекційних захворювань (включаючи і худобу), видавати паспорти для худоби, яка потрапляла на територію міста. У сфері “будівельної поліції” комісар мав, серед іншого, обов’язок повідомляти будівельний уряд про вади будинків, які потребують ремонту або загрожують завалитись, — пильнувати власність гміни, стежити за пошкодженнями міської інфраструктури, зокрема водогонів та колодязів¹⁶.

Також до магістрату належав міський хімік, який з 1881 р. працював за контрактом, а від 1886 р. — на постійній основі. У 1887 р. було виділено кошти та доручено міському хімікові організувати міську лабо-

¹⁵ Miasto Lwów w okresie samorządu... — S. 522–538.

¹⁶ Державний архів Львівської області (Держархів Львівської обл.), ф. 3, оп. 1, спр. 2755, арк. 1–6.

раторію¹⁷. До того часу дослідження проводилися в хімічній лабораторії Львівського університету. До головних його обов'язків належав аналіз продуктів харчування та напоїв, участь у різноманітних ревізіях та комісіях, аналіз води в міських колодязях та водопроводі тощо¹⁸.

1872 р. у Львові було створено міську службу здоров'я — так званий “міський фізикат” (*fizykatek miejski*), який також належав до структури магістрату¹⁹. Фізикат складався з міського фізика (*fizyk miejski* або *paczelny lekarz miejski* — головний міський лікар) та міських лікарів, яких спочатку було шість. Кожен з них очолював один з шести санітарних округів, на які поділялося місто. 1882 р. міський фізикат реорганізували і збільшили кількість округів та лікарів до семи²⁰. У 1905 р. до міського фізикату також належали ще двоє лікарів, які урядували безпосередньо в ньому, двоє працівників магістрату, возний, п'ять санітарних працівників, троє міських дезінфекторів²¹. Міські лікарі безпосередньо підпорядковувалися фізику, а він своєю чергою президентові міста та магістратові.

Сфера діяльності міських лікарів була доволі широкою. Вони мали надавати безкоштовну медичну допомогу вбогим, які мешкали в їхній дільниці, “звертати увагу” на якість ліків, які видавались убогим за рахунок гміни, оглядати померлих. Оскільки на міських лікарів покладалося опікування загальним станом здоров'я та санітарними умовами в

---

¹⁷ *Pawlikowski A.* Sprawozdanie o stosunkach zdrowotnych w mieście Lwowie za r. 1888. — Lwów, 1891. — S. 223.

¹⁸ *Miasto Lwów w okresie samorządu...* — S. 282–297; *Ruebenbauer H.* Sprawozdanie z czynności laboratorium chemicznego miejskiego za rok 1912. — Lwów, 1913. — S. 8–9, 23.

¹⁹ На жаль, в дослідженні В. Кіселичника, присвяченому львівському самоврядуванню, вкралася певна неточність: аналізуючи функції міського фізикату, він паралельно вживає поняття “міська служба охорони здоров'я” і “міська санітарна служба”, не пояснюючи їх синонімічності, на означення міського фізика — “міський санітарний лікар”, міських лікарів — “санітарні лікарі” (*Кіселичник В.* Міське право та самоврядування громади Львова... — С. 206–209; *Кіселичник В.* Міське самоврядування... — С. 193–194). Насправді під тогочасним поняттям міської служби здоров'я (*miejska służba zdrowia*) здебільшого мали на увазі усіх медиків — хірургів, окулістів, стоматологів (*dentystów*), акушерок, ветеринарів, аптекарів, доглядачів хворих (*dozorców/dozorczyń chorych*), ветеринарів без спеціальної освіти (*konowałów*), а також викладачів університету та інших медиків, які могли не бути практикуючими лікарями, що були зафіксовані в місті. Як окрема структура розглядався “міський фізикат”. Іноді під поняттям “міська служба здоров'я” мали на увазі лише фізикат. Іноді також вживали поняття “міська санітарна служба” (*miejska służba sanitarna*), як синонім до поняття “міська служба здоров'я” в його ширшому або вужчому значенні.

²⁰ *Miasto Lwów w okresie samorządu...* — S. 195, 271.

²¹ *Łeżyński W.* Sprawozdanie o stosunkach zdrowotnych 1905–1906. — Lwów, 1907. — S. 332.

дільниці, вони повинні були проводити щеплення проти віспи, контролювати якість продуктів харчування та напоїв, разом з комісаром дільниці здійснювати нагляд за закладами харчування, кав'ярнями, пекарнями, цукернями, місцями торгівлі, “звертати увагу” на чистоту та кількість мешканців у будинках, також чистоту на вулицях та площах міста, здійснювати санітарно-поліцейний нагляд над “арештами” та іншими міськими закладами, розташованими в їхній дільниці, здійснювати санітарно-поліцейні інспекції на театральних виставах, балах та інших публічних заходах, запобігати лікарському “партацтву” (медична практика осіб без відповідної освіти)²².

Міський фізик мав “чувати над громадським здоров'ям в цілому місті”, зокрема наглядати за роботою міських лікарів, проводити за їхньою участю “конференції” для обговорення санітарної ситуації в місті; за загальним станом здоров'я в місті і сприяти його покращенню; “звертати увагу” на якість продуктів харчування та напоїв, контролювати продаж отрут, разом із комісаріатами і торговим урядом здійснювати ревізії закладів харчування та місць торгівлі, дбати про якість та достатню кількість питної води у місті. До його обов'язків також входили завдання “звертати увагу” на дотримання чистоти в місті, зокрема контролювати стан утримання каналів і каналізаційних колекторів, здійснювати санітарно-поліцейний огляд нових/перебудованих/реставрованих будинків, брати участь в оглядах промислових об'єктів. Крім того, міський фізик мав здійснювати санітарно-поліцейний нагляд за всіма громадськими місцями, проводити періодичні ревізії аптек, запобігати фальшуванню ліків та лікарському “партацтву”, проводити медогляд працівників магістрату. Кожного року фізик був зобов'язаний подавати міській раді звіт про свою діяльність та звіт про гігієнічний стан міста. Окрім цього, міський фізик повинен був здійснювати низку інших адміністративних обов'язків, а також збирати інформацію про організацію служби здоров'я в інших містах, “поступи” гігієни, на основі чого подавати пропозиції президентові міста, магістратові та комісії у справах здоров'я. Міському фізику підпорядковувались усі міські “санітарні органи” (*miejskie organa sanitarne*): окрім міських лікарів та санітарних працівників також ветеринари, міські акушерки, наглядачі цвинтарів і гицель²³.

---

²² Instrukcja dla miejskiej służby sanitarnej we Lwowie. — Lwów, 1876. — S. 1–16; Instrukcja dla miejskich lekarzy // Dziennik ustaw i rozporządzeń krajowych dla Królestwa Galicji i Lodomerii wraz z Wielkiem Księstwem Krakowskiem. — 1894. — Cz. I. — S. 7–13.

²³ Instrukcja dla miejskiej służby sanitarnej we Lwowie. — S. 11–16; Instrukcja służbowa dla naczelnego lekarza miejskiego // Dziennik ustaw i rozporządzeń krajowych dla

У 1878 р. міський фізик пропонував запровадити у Львові службу наглядачів чи люстраторів здоров'я, які б мали забезпечити постійний нагляд за дотриманням приписів гігієни в місті. Реалізовано пропозицію у 1883 р. із запровадженням міських санітарних працівників (*funkcyjuszzy sanitarne*)²⁴. Санітарні працівники входили до складу комісаріатів дільниць і підпорядковувалися президентові міста та санітарному департаментові магістрату. Основним обов'язком було допомагати комісарові в здійсненні “поліції здоров'я”, нагляду за порядком і чистотою в місті (сюди входив нагляд за готелями, шинками, фабриками, на площах і вулицях тощо, а також житловими будинками), а також в здійсненні “будівельної” та “пожежної поліції”²⁵. У 1906 р. вони були переведені в підпорядкування міського фізикату. Усі санітарні працівники також були кваліфікованими дезінфекторами²⁶.

У 1884 р. як дорадчий і наглядовий орган у всіх справах здоров'я, було створено Раду здоров'я міста Львова (*Rada zdrowia miasta Lwowa*)²⁷. До її складу входив голова секції IV міської ради, члени санітарної комісії, два делегати Крайової ради здоров'я, один делегат від Лікарського товариства і один делегат від Галицького намісництва. У випадку потреби додатково до Ради тимчасово могли бути запрошені інші особи. Очолював раду президент міста. На кожному засіданні ради мали бути присутні референт санітарного департаменту, міські лікарі, міський фізик, міський хімік та ветеринар і директор будівельного уряду. До сфери діяльності Ради здоров'я належало вивчення шкідливих впливів на здоров'я мешканців, подання пропозицій щодо його покращення, надання оцінки у всіх справах здоров'я, які належали до сфери діяльності магістрату, а також щодо відповідних справ і проектів, які розглядалися в міській раді, контроль над діяльністю міських служб і магістрату в справах, які стосувалися здоров'я, перегляд їхніх звітів. Крім того, рада аналізувала стан дотримання порядку і чистоти в місті (включно з каналізацією), забезпечення міста водою тощо²⁸.

Ймовірно, що наступницею Ради здоров'я стала постійна комісія для справ здоров'я (*komisja zdrowotna miasta Lwowa*), створена на підставі

Królestwa Galicji i Lodomerii wraz z Wielkiem Księstwem Krakowskiem. — 1894. — Cz. I. — S. 1–6.

²⁴ Держархів Львівської обл., ф. 3, оп. 1, спр. 3308, арк. 14–14 зв., 99.

²⁵ Там само, арк. 99–100.

²⁶ Legeżyński W. Sprawozdanie o stosunkach zdrowotnych 1905–1906. — Lwów, 1907. — S. 103–105.

²⁷ Miasto Lwów w okresie.... — S. 217.

²⁸ Regulamin rady zdrowia miasta Lwowa. — Lwów, 1884.

закону про організацію служби здоров'я в Галичині, виданого в лютому 1891 р. Цей закон зобов'язував гміни з власним статутом створити постійні комісії в справах здоров'я як фахові дорадчі органи при місцевій адміністрації²⁹. До комісії входили віце-президент, референт санітарного департаменту, міський фізик, радні з різних секцій, а також фахівці, які не належали до складу міської адміністрації, але працювали в сфері громадської гігієни. Звичайні засідання комісії повинні були відбуватися раз на місяць. Фактично завданням комісії було надання експертних висновків в справах громадського здоров'я в гміні і подання їх на розгляд міській раді та магістратові³⁰. Активність роботи комісії не була однаковою в різні роки. Наприклад, у зв'язку з епідеміями скарлатини та інших інфекційних захворювань, у 1908 р. комісія збиралася на засідання 17, а в наступному році — 25 разів³¹. Натомість у подальшому не дотримувалися передбаченої статутом вимоги щомісячних засідань, обмежуючись 6–9-ма на рік³². Тематика і складність питань, які розглядалися, були дуже різноманітними і зазвичай виникали у відповідь на поточні ситуації. Наприклад, у 1910 р. комісія обговорювала потребу розмістити повідомлення в газетах про спад епідемії скарлатини, необхідність будівництва додаткового павільйону для інфекційних хворих, а також заходи запобігання виникненню епідемій холери і чуми. Окрім інфекційних захворювань, на засіданнях розглядали питання, пов'язані з службою здоров'я. Зокрема обговорювали інструкції міського фізика, проблеми забезпечення лікарської опіки в закладі для невиліковно хворих, а також застосування гіпнозу особою без медичної освіти. Розглядали також непорозуміння фізикату з магістратом з приводу конфіскації мила в одному з львівських магазинів. Звертали увагу й на торгівлю в місті — будівництво базару, впорядкування площі св. Теодора та гігієнічність використання возиків для продажу гарячих страв на вулиці. Дискутували також про стан забезпечення водою гмін львівського повіту та рескрипт міністерства про проведення аналізу води, а також про гігієну в місті

---

²⁹ Ustawa z dnia 1891, obowiązująca w Królestwie Galicji i Lodomerji z Wielkiem Księstwem Krakowskim, o urządzeniu służby zdrowia w gminach i obszarach dworskich // Dziennik ustaw i rozporządzeń krajowych dla Królestwa Galicji i Lodomerji wraz z Wielkiem Księstwem Krakowskim. — 1891. — Cz. IV. — S. 81–88.

³⁰ Statut komisji zdrowotnej miasta Lwowa // Dziennik ustaw i rozporządzeń krajowych dla Królestwa Galicji i Lodomerji wraz z Wielkiem Księstwem Krakowskim. — 1894. — Cz. I. — S. 14–16.

³¹ Dziennik Lwowski. — 1908. — Nr. 1–24; 1909. — Nr. 1–25.

³² Ibid. — 1910. — Nr. 1–24; 1911. — Nr. 1–24; 1912. — Nr. 1–14; 1913. — Nr. 1–24; 1914. — Nr. 1–11.

(дезінфекцію та чистоту вулиць, викладення їх подекуди “тихою” бруківкою). Також комісія розглядала справи про шкільних лікарів, будівництво нових приміщень для навчальних закладів, облаштування додаткових дверей і, зрештою, доцільність виготовлення шаф для зберігання приладдя для малювання в одній з міських шкіл. Єдиним питанням, яке розглядалося в усіх дев’яти засіданнях, був звіт міського фізика про стан захворюваності населення на інфекційні хвороби³³.

Крім того до реалізації “поліції здоров’я” були залучені й інші комісії. Наприклад, над забезпеченням міста водою, будівництвом водогонів та розбудовою каналізації працювали комісія до справ водогонів (*komisja wodociągowa*) та комісія до справ каналізації (*komisja kanałowa*). Для забезпечення порядку і чистоти була створена комісія для чищення міста (*komisja dla czyszczenia miasta*). В особливих випадках створювалися тимчасові комісії. Наприклад, так звані антихолеричні комісії (*komisja anty-choleryczna*) формували щоразу, коли виникали спалахи холери як у межах імперії, так і поза нею³⁴. До утворення Ради здоров’я в цій сфері, окрім секції IV, працювала санітарна комісія³⁵.

Таким чином, у сфері громадського здоров’я основні рішення випрацьовувалися на засіданнях секції IV, частково секції III, і ради (згодом — комісії) для справ здоров’я. У розгляді деяких питань, як, наприклад, великих будівельних проектів (каналізація, трамвайна лінія), практикувалися спільні засідання кількох секцій ради³⁶. На загальних засіданнях міської ради відбувалися більші дискусії, які, або мали основою попередні напрацювання чи дії секцій, зрідка комісій і департаментів, або ж спрямовували питання на докладніший розгляд цим підрозділам. До обговорень та експертної оцінки зазвичай залучали міських фізика та хіміка³⁷. Існувала певна неузгодженість у співпраці між секцією IV та комісією в справах здоров’я, а також іншими секціями. Рішення комісії здоров’я не узгоджувалися з секцією IV і переходили одразу до виконання в магістрат, хоча комісія була дорадчим органом. Крім цього й інші секції ради

---

³³ *Komisja zdrowotna stała* // *Dziennik Lwowski*. — 1910. — Nr. 1. — S. 13–14; Nr. 3. — S. 57; Nr. 4. — S. 81; Nr. 7. — S. 152–153; Nr. 12. — S. 307; Nr. 13. — S. 333; Nr. 18. — S. 421–422; Nr. 19. — S. 449; Nr. 21. — S. 497.

³⁴ Наприклад див.: *Komisja anty-choleryczna* // *Dziennik Lwowski*. — 1908. — Nr. 19. — S. 430.

³⁵ Держархів Львівської обл., ф. 3, оп. 1, спр. 3992, арк. 29–29 зв.

³⁶ Там само, арк. 23, 59.

³⁷ Див.: Держархів Львівської обл., ф. 3, оп. 1, спр. 3992, 4066, 4125, 4181, 4257, 4322, 4395, 4660; *Dziennik Lwowski*. — 1906. — Nr. 1–12; 1907. — Nr. 1–24; 1908. — Nr. 1–24; 1909. — Nr. 1–25; 1910. — Nr. 1–24; 1911. — Nr. 1–24; 1912. — Nr. 1–14; 1913. — Nr. 1–24; 1914. — Nr. 1–11.

приймали рішення в санітарних справах самостійно, не звертаючись до секції IV, і подавали їх на затвердження загальному засіданню ради³⁸. Разом з міським фізикатом загальний нагляд за виконанням “поліції здоров’я” в місті здійснювали комісаріати дільниць та санітарні працівники, хоча їхні функції частково дублювалися. Час від часу міська рада “нагадувала” комісаріатам про їхні обов’язки та закликала до кращого виконання. Як от, наприклад, “найенергійніше” виконувати доручення міського фізикату щодо усунення “санітарних недоліків”³⁹, або ж здійснювати нагляд за чищенням тротуарів від снігу та льоду на території дільниці особисто кожним комісаром⁴⁰. Також іноді комісаріати здійснювали й “інфекційні розслідування”. Зокрема у 1884 р. до єврейського шпиталю потрапив Фішель Розенберг (Fischel Rozenberg), хворий на висипний тиф, якого привезли з будинку на вул. Личаківській. Комісар разом із лікарем дільниці отримали доручення від санітарного департаменту оглянути помешкання в якому був хворий і ретельно продезінфікувати всі речі; організувати вичищення каналу і туалетів, подвір’я, сходів, стріхи будинку в якому мешкав пан Розенберг та сусідніх помешкань; надіслати для аналізу зразок води з криниці, якою користувалися тамтешні жителі. За дезінфекцію мав відповідати санітарний працівник. Під час виконання доручення стало відомо, що пацієнт не мешкав на Личаківській, а був там у справах у пана Ісаака N. Прибув туди вже хворим, і через два дні пан Ісаак віддав його до шпиталю. Очищення будинків було проведено, зразок води передано на аналіз, але місце проживання пана Розенберга встановити так і не вдалося⁴¹.

До роботи в “службі громадського здоров’я” залучали досить відомих фахівців, здебільшого зі сфери медицини. Наприклад, Щасний Фелікс Сельський (Szczęsny Feliks Sielski) — лікар-гінеколог, член Найвищої ради здоров’я у Відні, український політичний діяч; Юзеф Шпільман (Józef Szpilman) — лікар, ректор Ветеринарної школи, голова Львівського гігієнічного товариства; Людвік Ридигер (Ludwik Rydygier) — відомий хірург, ректор Львівського університету; Євгеній Пясецький (Eugeniusz Piasecki) — гігієніст, теоретик фізичного виховання та ін. Підтримуючи тогочасну загальноєвропейську практику, для здобуття досвіду та пошуку нових ідей, працівники міської адміністрації їздили з навчальними візитами до інших міст, відвідували виставки та конгреси. Наприклад, у

³⁸ Sekcja IV // Dziennik Lwowski. — 1909. — Nr. 1. — S. 9; 1910. — Nr. 24. — S. 566; 1911. — Nr. 2. — S. 34–35.

³⁹ Sekcja IV // Dziennik Lwowski. — 1907. — Nr. 6. — S. 170.

⁴⁰ Kronika // Dziennik Lwowski. — 1907. — Nr. 2. — S. 56.

⁴¹ Держархів Львівської обл., ф. 3, оп. 1, спр. 3254, арк. 31–31 зв.

1911 р. міський фізик Віктор Легежинський (Wiktor Legeżyński) здійснив таку поїздку на I Міжнародну гігієнічну виставку, яка відбувалася у Дрездені⁴².

Також міська влада частково виступала ініціатором проектів оздоровлення міського простору. Найбільшим з них було будівництво нового водогону, яке завершили у 1901 р. Проте до початку Великої війни так і не вдалося збудувати єдину міську каналізаційну систему. Найскладнішим для вирішення було питання підготовки та затвердження загального плану будівництва каналів, які тим часом прокладалися спонтанно. Врешті у 1910 р. розпочали реалізацію проекту будівництва централізованої мережі⁴³. Ці труднощі значною мірою були пов'язані з відсутністю генерального плану забудови, який місто отримало вже після війни⁴⁴.

Створена модель організації підрозділів міської влади у Львові, які працювали у сфері громадського здоров'я, містила елементи, які ускладнювали її функціонування. Одним із них була відсутність окремої секції, яка б займалася справами здоров'я, а також виконувала роль першочергової інстанції для інших підрозділів. Нагромадження великої кількості справ у секції IV не сприяло пріоритетності вирішення “санітарних справ”. Комісії у справах здоров'я, яка була створена як дорадчий орган, не вдалось стати основним експертом у цій сфері. Розглядаючи поточні справи, іноді надзвичайно дріб'язкові, вона не займалася систематичним опрацюванням складніших та масштабніших проектів, як скажімо, реформою служби здоров'я, яка була на порядку денному впродовж тривалого часу. З іншого боку, структурні підрозділи ради і магістрату не надто часто зверталися до комісії за оцінкою чи висновком у якихось справах. Частково загальною характеристикою роботи міської ради та магістрату були недостатня внутрішня комунікація та затягування виконання рішень, на що скаржилися самі радні⁴⁵. Проте міська влада виступала також ініціатором санітарних реформ, зокрема будівництва водогону, що стало одним із найбільших та найвдаліших проектів у сфері громадського здоров'я тогочасного Львова.

---

⁴² *Legeżyński W.* Wystawa higieniczna w Drednie. — Lwów, 1911.

⁴³ *Lewicki B.* Gospodarstwo publiczne miasta Lwowa Na podstawie źródeł urzędowych magistratu król. st. miasta Lwowa ułożył tablicami statystycz. przez magistrat m. Lwowa zestawionymi. — Lwów, 1914. — S. 41–43; *Гранкін П.* Каналізація міста Львова (від початку XV ст. до 1939 р.). — Львів, 2015. — С. 56–73.

⁴⁴ *Drexler I.* Wielki Lwów. — Lwów, 1920. — S. 59.

⁴⁵ Rada Miejska // *Dziennik Lwowski.* — 1909. — Nr. 10. — S. 216–220.

REFERENCES

1. Arkusha, O. (2009). Derzhavna sluzhba v ukrainskykh rehionakh Avstriiskoi (Avstro-Uhorskoï) monarkhii. In V. Smolii, T. Motrenko (Eds.), *Istoriia derzhavnoi sluzhby v Ukraini* (Vol. 1, pp. 319–378). Kyiv. [in Ukrainian].
2. Berner, Wł. (2007). Stan sanitarny, ochrona zdrowia i sytuacja epidemiologiczna chorób zakaźnych we Lwowie w okresie autonomii galicyjskiej (lata 60–70 XIX w. — do 1914 r.). *Przegląd epidemiologiczny*, 61, 815–825. [in Polish].
3. Grankin, P. (2015). *Kanalizatsiia mista Lvova (vid pochatku XV st. do 1939 r.)*. Lviv. [in Ukrainian].
4. Grodziski, S. (1994). Zarys ustroju politycznego Galcji. In Wł. Bonusiak, & J. Buszko (Eds.), *Galicja i jej dziedzictwo* (T. 1: Historija i polityka, pp. 26–28). Rzeszów. [in Polish].
5. Herlihy, P. (1981). Ukrainian Cities in the Nineteenth Century. In Ivan L. Rudnytsky (Ed.), *Rethinking Ukrainian History* (pp. 135–155). Edmonton. [in English].
6. Hietala, M. (1983). *Services and Urbanization at the Turn of the Century. The Diffusion of Innovations*. Helsinki. [in English].
7. Hoszowski, S. (1935). *Ekonomiczny rozwój Lwowa w latach 1772–1914*. Lwów. [in Polish].
8. Kiselychnyk, V. (2007). Miske samovriaduvannia. In Ya. Isaievych, M. Lytvyn, & F. Steblii (Eds.), *Istoriia Lvova* (Vol. 2, pp. 175–189). Lviv: Tsentri Yevropy. [in Ukrainian].
9. Kiselychnyk, V. (2008). *Miske pravo ta samovriaduvannia hromady Lvova (druha polovyna XIX — pochatok XX stolittia)*. Lviv. [in Ukrainian].
10. La Berge, F. A. (1974). The Paris Health Council, 1802–1848. *Bulletin of the History of Medicine*, 49 (3), 339–352. [in English].
11. Lees, A., & Lees Hollen, L. (2007). *Cities and the Making of Urban Europe, 1750–1914*. Cambridge-UK. [in English].
12. Rosen, G. (2015). *A history of public health*. Baltimore: Johns Hopkins University Press. [in English].
13. Sroka, T. Ł. (2012). *Rada miejska we Lwowie w okresie autonomii Galicyjskiej 1870–1914. Studium o elicie władzy*. Kraków. [in Polish].